

NOTISER

Bengt af Klintberg: *Kuttrasju. Folkloristiska och kulturhistoriska essäer*. Norstedts, Stockholm 1998. 237 s., ill. ISBN 91-1-300548-0.

Bengt af Klintberg har publicerat en samling artiklar under titeln *Kuttrasju. Folkloristiska och kulturhistoriska essäer*. Där finns några omarbetade tidigare tryckta texter och några helt nyskrivna. Samlingen inleds med en studie om nedgrävda guldvagnar. Författaren knyter samman såväl arkeologiska, kulturhistoriska som folkloristiska aspekter när han besvarar frågan om vad detta är för vagnar. Utslagsgivande blir för af Klintberg motivet med tvillingoxarna som dragare. Det leder honom nämligen till Nerthusmyten och hans slutsats blir att sägnerna förmodligen är ett kvarlevande minne av en förhistorisk fruktbarhetskultur.

I artikeln om "Paddehattar", berör författaren användningen av svampar i nordisk folkkultur. af Klintberg har kunnat konstatera att svamparnas namn mycket sällan nämns i äldre folkliga källor, och drar därför slutsatsen att de inte heller betytt särskilt mycket, åtminstone inte i det svenska köket, trots att grannarna (också i Finland!) gärna ätit svamp. Till andra ändamål användes de nog, t.ex. som nål- och knivdynor, medicin, fnöske, suddar, afrodisiakum och flugdödarmedel. Enligt kokböcker från 1600-talet ingick svamp i maten också i Sverige, men förmodligen endast i högre ståndskulturen som ett resultat av kontakter med det franska köket. Svampnomenklaturen undergår fortfarande ständiga förändringar, vilket avspeglar dagens intresse för dessa växter.

I sin artikel om förbud mot kringgärning sammanför författaren en urgammal förhållningsregel i samband med den agrara kalendern med strukturalistisk ritanalys. Under flera tidpunkter var det förbjudet att utföra arbeten där en cirkelrörelse ingick. Detta förbud kan tolkas med hjälp av Edmund Leachs syn på den sakrala tiden som en helt annorlunda tid med upp- och nedvända förtecken. Vardagens arbete fick vara hörbart och stökigt, men under helgen skulle man undvika detta. Helig tid kräver stillhet, skriver Bengt af Klintberg.

Två artiklar handlar om svenska original. Det ena är poeten Carl Michael Bellman, som fått vara huvudperson i många historier, först i rykten och anekdoter bland hans samtida, senare som en komisk figur och nu som en grotesk trickster i barntraditionen. af Klintberg påpekar att Bellman-historierna uppvisar likheter med tidigare lögsagor och placerar dem sålunda på genrekartan. Den andra personen är matematikläraren, universitetsoriginalet och snåljäpen Seseman, som spelade en roll för Carl Jonas Love Almqvist under hans liv i Amerika. Sesemans biografi beskrivs, men mest uppslagsrik anser jag af Klintbergs iakttagelse vara att räkneexemplen i Sesemans läroböcker kan ses som kulturhistoriska dokument.

Titelartikeln "Kuttrasju" handlar om hur några svenska ord, dvs. "knulla", "kuk" och "fitta" blivit s.k. runda ord. Författaren visar dels att flera av dem hänger samman med fåglar, dels att de inte alltid har haft en så grov betydelse som idag. Civiliseringsprocessen syns också på detta område av vår kultur. Det är följaktligen viktigt att tolka också de runda orden i relation till deras kulturella sammanhang när man vill förstå dem.

Nattfrieriramsor är en form för folklig poesi som är särskilt utbredd längs Bottenvikens kuster. af Klintberg visar hur de dels är parodiska, dels hör hemma i en formelartad diktning välkänd från epos och ballader, som tillåter sångaren att inom vissa gränser ständigt variera sig. Men enligt af Klintberg, som här tillgriper psykologiska synvinklar, uppvisar ramsorna också en likhet med Marc Chagalls målningar. Han förklarar denna likhet med att båda genrerna uttrycker folkliga föreställningar om människans drömmar. Likartade associationer till Chagall får man i artikeln om "om": "Om ej om i vägen vore, kuddorna i luften fore", heter det ju. Detta tema visar sig kunna ha många betydelser och poängtera allt från omkastade roller (Om inte om hade varit, hade kärringen stångat tjuren) till ordlekar om "om" och "Ohm".

Boken avslutas med två artiklar om lekar, nämligen "Pigan och fina frun" som koncentrerar sig kring hur pigan på alla upptänkliga sätt missförstår fina frun och därigenom åstadkommer mången komisk effekt, och

”De mystiska ledtrådarna”, ett slags intellektuella folkliga detektivlekar.

Boken är ett gott exempel på Bengt af Klintbergs beläsenhet och enorma lärdom. Han tar sin läsare suveränt från arkeologi och fornnordisk mytologi till barntradition och filologi. Boken fyller ett behov hos en nyfiken allmänhet, som så ofta ställer frågor om vardagliga ting, som nästan alltid ansetts vara för obetydliga för att bli föremål för vetenskapsmännens intresse och därför sällan har utretts. Att boken dessutom både är välskriven och vacker förhöjer ytterligare dess värde.

Ulrika Wolf-Knuts, Åbo

Elisabeth Brundin & Rolf Kjellström: *Vargen i myt och verklighet*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1998. 124 s., ill. ISBN 91-7203-261-8.

Vargen tycks vara evigt aktuell. Med symbolisk kraft och ont uppsåt omtalas den i Bibelns texter. Under medeltiden kunde det vara en samhällelig plikt att delta i vargskallen, 1700- och 1800-talens boskapsägande allmoges konstruerade fällor och hittade på allehanda slags medel för att skydda sig mot vargplågan. Och alltjämt, med en ånyo ökande vargstam i de senaste decenniernas Sverige, är vargen ett angeläget och fascinerande samtalsämne.

Om detta handlar Brundins och Kjellströms bok. Den är främst en sammanställning av det text- och i någon mån bildmaterial som på ett eller annat sätt behandlar vargen och vårt förhållande till den. Författarna, som båda är knutna till Nordiska museet, har sällan behövt gå över ån för att hämta vatten. Innehållsmässigt presenteras materialet snarast från verklighet till myt, dvs. först beskrivs vargens biologiska och ekologiska vara, därefter människors möten och konfrontationer med vargen och sist våra tankar, föreställningar och tal om den. Det är således lika mycket en beskrivning av vargen i naturen som vargen i kulturen.

De okommenterade texterna och de flesta av fotografierna fungerar som regel mycket bra. Det intressanta materialet talar oftast för sig självt och läsaren får på så sätt chansen att fundera och kombinera informationen på ett självständigt och kreativt sätt. Det är först när författarna tycks tveka om läsarens kompetens som texten kan bli motsägelsefull och ibland lite naiv. Ett exempel på det förra är innehållsförteckningens gruppering av de tolv kapitlen i de oegentliga avdelningarna

”Verklighetens varg”, ”Vargen i folktron” och ”Slitvargar och andra vargar”. Vargför dela upp innehållet i vad som är verklighet och vad som är folktro? De tolv kapitlen har en rubriksättning som var och en, på ett utmärkt sätt, beskriver innehållet (vargen som biologisk varelse, vargen förr och nu, synen på vargen, några berömda vargar, vargbarn, jakten på vargen, folktrons farliga varg, magi och trolldom, varg till kropp och själ, lika botar lika – vargen som läkemedel, den svenska varulven, ordstäv och talesätt). Ett exempel på det förnumstiga och generaliserande framställningssättet som förekommer på några ställen är följande: ”Äldre tiders levnadsförhållande skiljer sig radikalt från dem idag. Sverige var ett bondesamhälle ända fram till 1870-talet och folk bodde i isolering ute på landsbygden. Vidskepelsen var stor, vilket inte är så svårt att förstå, när man tänker sig in i den tidens samhälle. Vetenskap, upplysning och öppna kommunikationer hade inte alls kommit så långt som nu.”

Om författaren hade haft ambitionen att (som det antyds i baksidestexten) förklara vargens roll i kulturen hade det krävts en analys av materialet. Bokens värde ligger dock snarare just i att vara en sammanställning av olika slags informationer om sambanden varg och människa. Och som sådan är den, med några få undantag, både uppslagsrik och läsvärd.

Jochum Stattin, Lund

Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology. (Lund Studies in Medieval Archaeology 19.) Hans Andersson, Peter Carelli och Lars Ersgård (red.). Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1997. 808 s., ill. ISBN 91-7209-082-0.

Att medeltidsarkeologi är ett dynamiskt ämne går inte att missta sig på när man håller detta verk i sin hand. I ett samarbete mellan arkeologiska institutionen i Lund och Riksantikvarieämbetet har en lång rad intressanta artiklar samlats i en volym som omfattar inte mindre än 800 sidor. De ämnen som behandlas spänner över en större tidsrymd än det som strikt kan anses tillhöra medeltiden, något som speglar en tydlig trend inom ämnet.

Trots att skandinavisk medeltidsarkeologi står sig väl internationellt, har den länge haft svårt att föra ut sina resultat, främst beroende på att merparten av alla publikationer författats på svenska, danska eller norska.